

Historische Kring Maarssen

25e Jaargang no. 2, mei 1998

CAFE-RESTAURANT

**„GEESBERGE“
aan de Vecht**

MAARSSSEN

voor al
uw bruiloften en partijen

Michel en Cokky Heinsius
Zandpad 23 - Maarssen
Telefoon: 0346-561435

AANNEMERSBEDRIJF

BRINKHOF

- * Nieuwbouw
- * Verbouw
- * Onderhoud
- * Renovatie

NVOB

Nederlands Verbond
van Ondernemers
in de Bouwmarkt

Machinekade 6
MAARSSSEN

Tel.: 0346-561456
Fax: 0346-550579

**GEURTSSEN-
KOETSVELD**

- * assurantien
- * financieringen
- * hypotheke
- * leasen
- * pensioenen

Raadhuistraat 15
3603 AV Maarssen
Tel.: 0346-561680/567757

REO'S
STOFFENBOETIEK

3601 ed maarssen tel. 0346-569290

kaatsbaan 32

HISTORISCHE KRING MAARSSSEN

Opgericht 11 september 1972, opgenomen in het verenigingenregister bij de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Utrecht en Omstreken onder nummer 40476918.

Bestuur: J.H. Sagel, voorzitter, B. Visschedijk, secretaris, Postbus 90, 3600 AB Maarssen, tel.: 0346-567596, Mevr. G.M. Willekes-van Putten, penningmeester, giro 2907376, H. Blaauw, Mevr. M.C. Hatzmann-Scheltema, Mevr. H. Pouderoyen, W. Klever, B. de Ruiter en A. de Zwart.

Lid van verdienste: Mevr. J.G. Zwijns-Brink (20-02-84) en drs. W. Smits (10-02-94).

Erelid: N. van Tricht (10-02-94), Mevr. A.H. Hogenhout-Hofman (09-02-95).

Redactie: B. de Ruiter, Mevr. M.C. Hatzmann-Scheltema, Mevr. A.H. Hogenhout-Hofman.

Redactie-adres: Mozartlaan 5, 3603 BD Maarssen, tel.: 0346-565471.

Lidmaatschap: De leden bepalen zelf op de jaarlijkse Algemene Ledenvergadering de contributie voor het lopende jaar. Deze bedraagt thans f 21,- voor leden, f 15,- voor jeugdleden en het tweede en elk volgende lid op hetzelfde adres. Een tweede lidmaatschap, maar dan zonder periodiek is ook mogelijk en kost slechts f 10,-.

Voor meer informatie en eventueel aanmelden als lid van de Kring kunt u schrijven naar de Historische Kring Maarssen, Postbus 90, 3600 AB Maarssen, of contact opnemen met de ledenadministratie, Mevr. G.M. Willekes-van Putten, Bloemstede 51, 3608 TH Maarssen, tel.: 0346-573173.

Werkgroep archeologie: H. Blaauw, Bloemstede 193, 3608 TB Maarssen, tel.: 0346-562425.

Verkoop losse nummers: B. de Ruiter, Nic. Maesstraat 6, 3601 DR Maarssen, tel.: 0346-563599.

ISSN: 1384-0967

25e Jaargang no. 2, mei 1998

Verschijnt 4 x per jaar

Kringnieuws

6 juni 1998 - Jaarmarkt in Maarssen

Elk jaar vindt in Maarssen-Dorp een jaarmarkt plaats waarin, naast allerlei andere instellingen, de Historische Kring een kraam heeft. Doorgaans vindt u ons op de Langegracht, niet ver van café Ome Klaas. Op de kraam verkopen we de bekende artikelen van de Kring, zoals de sets ansichtkaarten en het boek over de opgravingen bij Cruydenborgh en Endelhof. Geschenklidmaatschappen zijn er verkrijgbaar, ook kan men ter plaatse lid worden. Uiteraard bent u ook welkom voor een praatje, dan kunt u meteen kijken naar onze verzameling foto's en prenten van oud-Maarssen.

De jaarlijkse ledenvergadering

Op donderdag 19 februari 1998 hield de Historische Kring Maarssen haar jaarlijkse algemene ledenvergadering. Aanwezig waren 46 gewone leden en 8 leden van het bestuur.

De voorzitter opent de vergadering met de constatering dat we een succesvol jaar achter de rug hebben waarin we ons 25-jarig jubileum vierden.

Het jaarverslag en de financiële verslagen worden door de vergadering goedgekeurd. Exemplaren van deze verslagen zijn nog bij de secretaris te verkrijgen.

De contributie blijft gehandhaafd op f 21,- per jaar.

De heer Sagel wordt herkozen in zijn functie van voorzitter, mevrouw Hatzmann-Scheltema en de heer De Zwart als gewone leden van het bestuur.

Na het huishoudelijk gedeelte van de vergadering wordt aan de voorzitter, ter gelegenheid van zijn twintigjarig bestuurslidmaatschap, een boek aangeboden. Hierin zijn alle artikelen gebundeld die hij ooit schreef voor ons periodiek. In het geheim is deze bundel samengesteld om de man in het zonnetje te zetten die zoveel bijdraagt aan het werk van de Historische Kring Maarssen.

Het Endelhoeft-boek

Ons fraaie boek over de opgravingen bij Endelhoeft en Crujdenborgh is nog steeds te koop bij ons bestuurslid, de heer De Ruiter. Zie bij verkoop losse nummers in het colofon.

Schenken aan de Historische Kring

Mevrouw G.M. Rijstenborgh-Bavinck schonk ons enkele transportaktes uit 1759 betreffende de verkoop van huizen aan de Bolensteinsestraat. Binnenkort verschijnt in ons periodiek 25e jaargang nr. 3 een artikel waarin dankbaar gebruik gemaakt wordt van deze aktes.

Van een ander lid kregen we een drietal foto's van Kobusje Dolman, vroeger een bekende Maarsse-naar. Ook hierover verschijnt een stukje in een komend periodiek.

Beide schenkers hartelijk dank!

Wij wijzen er graag op dat de Historische Kring Maarssen veel belangstelling heeft voor foto's en andere voorwerpen over Maarssen. Zoals uit het bovenstaande blijkt zijn ze vaak van belang voor artikelen. In ieder geval komen ze in ons openbaar archief, waar ze goed worden bewaard en een belangrijke bron van informatie kunnen zijn over Oud-Maarssen. Gooi dus geen foto's, fotoalbums of andere voorwerpen weg, maar schenk ze ons. U kunt daarvoor elk bestuurslid benaderen.

Benno Visschedijk, secretaris

Kring Kroniek

15-1-1998, Lezing Thera Coppens

Thera Coppens werd uitgenodigd in het kader van de herdenking, in 1998, van de Vrede van Munster, die 350 jaar geleden, een einde maakte aan de tachtigjarige oorlog. Zij ging hierbij uit van Frederik Hendrik, de stedendwinger, die zo'n belangrijk aandeel heeft gehad in de totstandkoming van deze vrede. Ook de vader des vaderlands Willem van Oranje, en Prins Maurits kwamen aan bod. Thera Coppens wist met haar boeiende verteltrant en de prachtige dia's de ongeveer honderd aanwezigen zeer te boeien.

19-2-1998, lezing Mevr. Reinaldis van Ditschuyzen

Na de pauze in de jaarvergadering volgde er een leuke lezing van mevrouw Reinaldis van Ditschuyzen over muurbekleding door de eeuwen heen. Aanleiding hiervoor was dat zij enige tijd geleden een behangselschilderij van de buitenplaats Elsenburg in bruikleen heeft gegeven aan het Maarssens museum, waar dit een prominente plaats heeft gekregen. Het schilderij maakte ooit deel uit van een muurbekleding van vier of vijf schilderijen, waarmee de wanden van één kamer bekleed werden en die vervaardigd werden rond 1780. Het heeft zeer waarschijnlijk in het huis van de toenmalig eigenaar van Elsenburg, Jan de Wit, aan de Herengracht in Amsterdam gehangen. Hij kon zo zijn vrienden en kennissen laten zien dat hij ook nog een aantrekkelijk bezit had aan de Vecht. Deze behangselschilderijen zijn een typisch Nederlands verschijnsel, dat ontstond aan het einde van de 17e eeuw. Behangselschilderijen waren de opvolgers van de wandtapijten, die slechts betaalbaar waren voor de zeer rijke mensen, daarna volgde de wandbekleding met goudleer, wat ook bijzonder kostbaar was en mede daarom bedacht men in de Nederlanden de goedkopere oplossing van een heel groot schilderij op linnen. Veel bekende landschapschilders in die tijd leerden hun vak door het vervaardigen van behangselschilderijen, die een productie waren van verschillende schilders samen. Vaak werden ze ver-

vaardigd naar voorbeelden uit het boek 'De zegepralende Vecht'. De prijs voor zo'n serie schilderijen was zo'n drie tot vierhonderd gulden. Ter vergelijking merkte mevrouw Van Ditschuyzen nog op dat een schilder f 140,- per jaar verdiende.

Het genootschap Belle de Zuylen op Internet

Onlangs heeft het genootschap Belle de Zuylen / Isabelle de Charrière een Website geopend op Internet. De site is aan Belle van Zuylen gewijd en bevat, na een inleiding, een chronologie van haar leven en van de belangrijkste staatkundige gebeurtenissen van haar tijd, een overzicht van de plaatsen waar zij woonde, twee in het Nederlands vertaalde romans, *De edelman* en *Mrs. Henley*, twee romans *Mrs. Henley* en *Trois Femmes*, alsmede een keuze uit de correspondentie in het oorspronkelijke Frans, een twintigtal artikelen over de schrijfster en een bibliografie. Het geheel is geïllustreerd met afbeeldingen van portretten en foto's van het huidige slot Zuylen.

Jubileumboek 1998 van de afdeling Utrecht van de Nederlandse Genealogische Vereniging

In oktober viert de afdeling Utrecht van de N.G.V. haar 50-jarig jubileum. Ter gelegenheid daarvan wordt een boek uitgegeven, *Stichtenaren uit vroeger jaren II*.

Dit boek bevat een aantal artikelen over mensen die in het Sticht woonden en werkten of daaruit afkomstig waren en telt ca. 275 bladzijden, tekst, illustraties en foto's.

Een greep uit de onderwerpen die aan de orde komen:

Muziekhandel Guldemond uit Utrecht, Familie De Ridder, Dijkmeesters van de Lekdijk-Bovendams, Beurtschippers uit Lopik en Jaarsveld, Sententies uit het civielrecht in de Franse tijd, Familie De Kruij uit Leusden, Soldaat onder Napoleon, Zinkfabriek van de familie Schram, Personeel aan de Munt.

Het boek kost bij inschrijving f 39,75, inclusief verzendkosten in Nederland f 50,-. Na verschijnen gaat het boek f 45,- kosten. U kunt het boek bestellen door f 39,75 of f 50,- over te maken op giro-rekening 4383883 t.n.v. N.G.V. afd. Utrecht, te Utrecht onder vermelding van Jubileumboek 1998.

Inlichtingen kunt u krijgen bij:

Lo Schneider, tel. 030-2202082 en Hetty Venema-Braam, tel. 030-2203375.

Geloven in verdraagzaamheid?

1648 Vrede van Munster

De bijdrage van Museum Catharijneconvent in Utrecht aan de nationale herdenking 'Vrede van Munster 1648-1998' bestaat uit de tentoonstelling *Geloven in Verdraagzaamheid?* De kleurrijke religieuze samenleving uit de eerste helft van de 17e eeuw staat centraal op deze expositie. Deze tentoonstelling maakt deel uit van een samenwerkingsverband tussen verschillende musea in den lande, die thematentoonstellingen hebben in het kader van de nationale herdenking van de Vrede van Munster. Alle exposities kunt u op Internet bezoeken, via website (<http://www.vvm.nl>). Ook verschijnen een meertalige CD-Rom en een rijk geïllustreerde bundel in kleur en zwart/wit.

De tentoonstelling in museum Catharijneconvent duurt tot 26 juli 1998.

Bibliotheek: Nieuwe aanwinsten

Utrechtse biografieën deel 4

Eerder hebben we al melding gemaakt van het verschijnen van het vijfde deel van de Utrechtse biografieën, omdat dat over de Vechtstreek gaat. Inmiddels zult u wel een exemplaar in huis hebben, zoiets, bij de boekhandels in de Vechtstreek zijn ze nog steeds te koop.

Deel 4 is een vervolg op de eerste drie delen, die handelen over mensen uit de stad Utrecht. In dit deel komen veel vrouwen voor, niet alleen in de traditionele rol als weldoener en voedvrouw, maar ook een herbergierster en een dichteres komen aan bod. De oudst beschrevene is bisschop Godebald, die werd geboren in de tweede helft van de elfde eeuw, de jongst opgenomen levensbeschrijving is van de kaashandelaar Jacob Vos, die in 1988 overleed. Biografieën van personen, die ook buiten het Utrechtse bekendheid genieten zijn er o.m. van Wim Sonneveld, Martinus Nijhoff en Gerrit Rietveld.

Boeken en kronieken op het gebied van de geschiedenis kunt u lenen in onze bibliotheek. Voor leden zijn hieraan geen kosten verbonden. Anderen betalen een statiegeld van f 25,- per boek. De bibliotheek bevindt zich in onze ruimten in Silversteyn boven Museum Maarssen en is alleen na telefonische afspraak te bezoeken. Voor de woensdagmiddag kunt u zich in verbinding stellen met mevr. Broeksma, tel.560984, voor de avonden kunt u contact opnemen met mevr. Zevenbergen, tel.573929 of met mevr. De Ruiter, tel.563599.

Van de redactie

1. Het overnemen van artikelen zonder toestemming van de redactie is verboden.
 2. De inhoud van de artikelen is voor de verantwoording van de auteur.
 3. U kunt kopij voor het volgende nummer inleveren voor 15 juni 1998.
-

Uit de oude doos

Herkent u dit winkelpand in het hart van Maarssen?

Is dit niet het pand waarin vroeger kruidenier Klever was gevestigd? Het winkeltje, waarin vele schoolkinderen hun hart konden ophalen aan de snoepjes, waarvoor je maar enkele centjes neer hoefde te tellen. Het winkeltje, waar altijd tijd was voor een praatje.

Ik heb het nu over de jaren vijftig en zestig, toen de dorpskern zes kleingrutters kende, te weten; H. Verkerk en J. Gentenaar op de Nassaustraat, G. van Hasselt en C.M. van Weerde-Kuyper op de Kaatsbaan en H. Schipper op de Diependaalsedijk. Allemaal zijn ze ter ziele gegaan toen de zelfbedieningszaken opkwamen.

De foto geeft goed de sfeer van rond 1925 weer. Het handkarretje links op de foto werd dagelijks voortgeduwd door Wim Kroon, die heel lang in dienst is geweest bij het expeditiebedrijf van Van Elst en het karretje rechts, met allerlei huishoudelijke artikelen, was van Manus de Koning.

De oude ANWB-wegwijzer was, ook na de oorlog, de praatpaal bij uitstek, daar werden de dagelijkse dorpsnieuwtjes uitgewisseld. De Pieter de Hooghstraat heette Nieuwstraat en dit korte straatje (ook wel verlengde Kaatsbaan genoemd) eindigde met een schutting, waarachter het boerenland begon.

Let u ook op de gaslantaarn.

Het hoekpand zelf dateert ook uit ± 1925. Bakkerij Van Hunnik had daar toen een filiaal onder de naam 'De Macroon'.

In 1936 is mijn vader er een C. Jamin-winkel begonnen en daarna werd het een Enkabé-zaak. Van links naar rechts op de foto staan: één van de toenmalige eigenaars van het pand H. van

Elst, dan drie onbekenden, waarvan de eerste een schilder moet zijn geweest, want die droegen in die tijd nog geen overalls maar lange witte jassen, dan Piet Korstanje, de huisschilder, dan weer twee onbekenden en de tweede eigenaar Kees Kinneging en de gemeentearchitect Van Beusekom.

Kunt u zich voorstellen dat na de Tweede Wereldoorlog dit hoekpand werd bewoond door twee gezinnen, de familie A. van Putten, vader, moeder en drie kinderen en de familie Klever, vader, moeder en zes kinderen. Tegenwoordig zit boekhandel Bruna er in, al ongeveer twaalf jaar en daarvoor was het zo'n vier jaar, tijdschriftenhandel 't Kompas. Met de komst van de boekhandel is het hoekpand op straatniveau ingrijpend veranderd, de eerste verdieping en de zolder zijn uiterlijk hetzelfde gebleven.

Vroeger had je op straatniveau de winkel, daarachter de woonkamer, die bevond zich achter de

Als u ook een dierbare foto hebt uit de oude doos, waarbij u een verhaal kunt vertellen, willen wij de foto en uw verhaal graag publiceren. Het is daarvoor alleen nodig de foto in bruikleen af te staan.

twee zijramen (zie foto) en diende tevens als pakhuis. Vervolgens kwam de keuken en een gangetje met toilet. Achter het huis was een plaatsje, daar stonden de lege flessen.

Op de eerste verdieping, waar de familie Van Putten zo'n veertien jaar bivakkeerde, was een voorkamer, een woonkamer, een keuken en een gangetje met toilet. Op zolder sliepen in de slaapkamer met dakkapel de Van Puttens en in de andere kamertjes de familie Klever en hun kinderen. Toen de huizen in de Nassaustraat in 1949 klaar waren, is de familie Van Putten verhuisd en kreeg mijn familie ook de beschikking over hun deel van het huis. Mijn ouders hebben van 1936 tot 1977 in het pand gewoond.

Tijdens en na de oorlog was de armoede aanzienlijk, burenhulp was een noodzaak, de solidariteit was groot. Daar de kolen schaars waren, trokken de mannen er in de winter gezamenlijk op uit om bomen te hakken in 'De Twaalf Morgen' (nu de Ariënslaan). De kinderen moesten meehelpen. De dagelijkse kleren waren erg praktisch, een overal en een paar klompen, ook zeer geschikt om lekker te ravotten.

In die tijd ging mijn vader, op een transportfiets met een mand vol boodschappen, wekelijks 'de boer' op. Over de 'hoge' brug naar Maarssenbroek, wat toen nog voornamelijk boerenland was, waar hij de boodschappen afleverde. 's Maandags ging hij meestal langs om de bestellingen op te nemen, die in de klantenboekjes werden genoteerd. Het kwam wel voor dat de klanten niet konden betalen en dan werd op de pof geleverd. In de boekjes werd de 'schuld' bijgehouden.

Het waren lange werkdagen, moeder stond in de winkel, vader langs de weg en de kinderen hielpen mee, zowel in het huishouden, als in de zaak met het klaarzetten van de bestellingen. 's Zondags werd dan nog de boekhouding gedaan.

De foto kreeg de Kring van Corry de Rijk.

Wim Klever

Bierbrouwers in Maarssen

deel 2

Het testament

Volgens de erven Van Vlooswijck zouden Stoffel Quant en Jannetje Jans nogal kwistig zijn omgesprongen met geld uit de "gemeene compagnie" inzake de brouwerij en dat vóóral ten gunste van hun kinderen. Toch blijkt uit de archiefstukken dat Stoffel zijn zakelijke belangen wel degelijk in het oog hield. Maar hoe zat 't dan met de kinderen?

Op 15 augustus 1634 wordt door het Hof van Utrecht octrooi verleend aan Stoffel en Jannetje om te testen¹. Zij maken pas op 18 januari 1641 hun testament voor notaris Willem Brecht te Utrecht². Het is een testament op de langstlevende en het moet gezegd worden dat de kinderen niet slecht werden bedacht.

Stoffel en Jannetje hadden geplegateerd aan hun vijf dochters, Hillegonda, Elsabe (Elsje), Geertruijt, Christina en Jannechgen Christoffels een bedrag van 500 carolus gulden, daarboven zou nog een extraatje komen van 250 carolus gulden als huwelijksgift, terwijl pa en ma ook nog

de kleding en bruiloftsmaaltijd voor hun rekening zouden nemen.

En dat dus voor ieder van de vijf!

De drie kinderen uit het eerste huwelijk van Stoffel met Jannetje Reijers, in het testament aangeduid als halve broeder en twee halve zusters, waren reeds gehuwd en hadden hun aandeel ongetwijfeld al gehad.

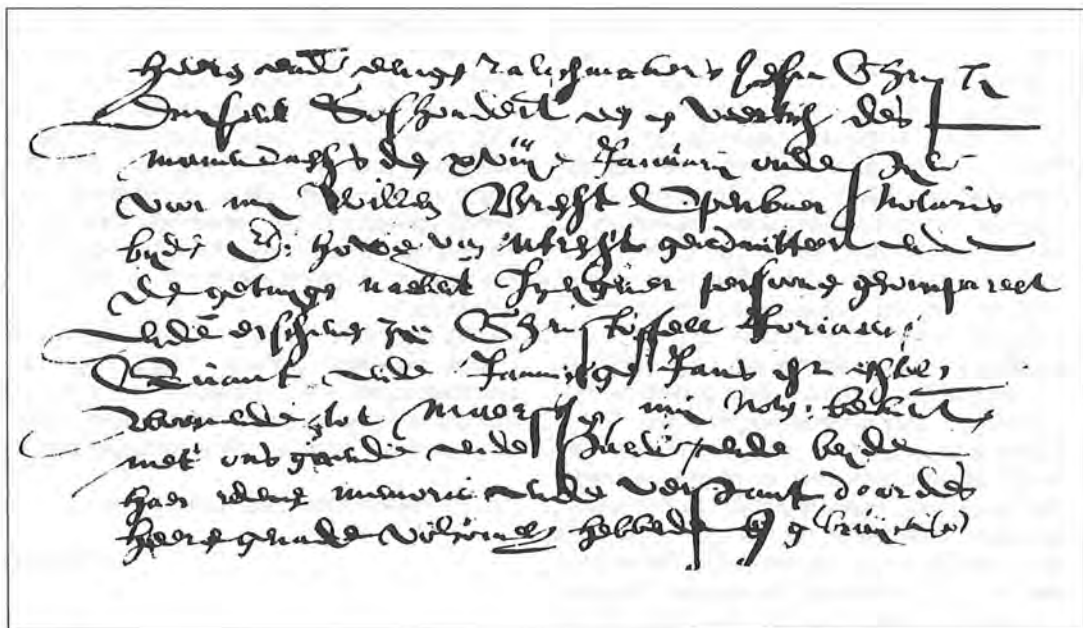
Overigens zou, de in het testament genoemde Christina (Stijntje), gedoopt op 8 november 1630 te Maarssen, vóór 1656 overlijden.

De kinderen Quant.

Met instemming van de familie Van Vlooswijck kon Jannetje Jans dus vanaf 1653 de brouwerij voortzetten.

Maar Jannetje had niet het eeuwige leven. Wie moest haar opvolgen zo er al een opvolger was? Het testament gaf geen uitsluitsel en het lijkt dan ook nuttig de kinderen Quant nader te beschouwen.

Na het overlijden van Stoffel in 1651 werd Janne-

Afb. 1. Fragment uit het testament van Stoffel en Jannetje Jans.

tje de brouwster. Ze werd bijgestaan door haar twee, nog thuiswonende, ongehuwde dochters Elsje en Janneke.

Bovendien had ze hulp van haar schoonzoon, Cornelis Woutersz van Luchtenburgh, die in 1650 was gehuwd met Hillichie.

Deze Cornelis had mogelijk het brouwersvak bij Stoffel geleerd en werd hetzelfde jaar huurder en herbergier 'in sekere huijsinge staende tot Maerssen de kercke', genaamd 'de Swaen'. Cornelis verdeelde dus zijn werkzaamheden over de brouwerij en de herberg.

Zoals gezegd werd Cornelis herbergier in 'de Swaen' maar daar ging een intrigerend spel aan vooraf. De vorige huurder, Cornelis Jansz van Royen, had volgens zijn zeggen, na overlijden van zijn schoonmoeder, die negentig (!) jaren had gewoond in 'sekere huijsinge staende tot Maerssen de kercke aldaer competierende', de huur overgenomen. Maar 'niettegenstaende den Schout van Maerssen uijt picanticheijdt selfs in weerwille van die van de gerechte ende kerckmeesters de voorsz huijsinge hadde verhuijrt aende Brouwer tot Maerssen³. Die brouwer was natuurlijk Stoffel Quant en curieus genoeg was hij tevens kerkmeester of gewezen kerkmeester. Cornelis van Royen vermoedde, niet ten onrechte, dat het hier ging om een onderonsje tussen schout en brouwer. Hij beklagde zich bij de gedeputeerden van Utrecht⁴. Uiteindelijk zullen ze wel tot een financieel vergelijk zijn gekomen ten gunste van Cornelis van Royen.

Stoffel had het nu voor elkaar. Het mes sneed aan twee kanten, hijzelf brouwer en zijn schoonzoon herbergier. Ook Stoffels opvolgers zouden, zoals we later zullen zien, grote invloed krijgen in de Maarssense herbergen. Over de herberg, gelegen aan de Binnenweg, valt nog te vermelden dat deze behoorde aan de kerk, werd gebruikt als rechthuis en waarschijnlijk dateert uit 1621.

In dat jaar op 12 april, verzoeken 'Schouth en Gerechtsluijden van de Parochie tot Maerssen' aan de gedeputeerden van Utrecht om de opbrengst uit de verkoop van afgegraven land te mogen aanwenden 'aengaende de nieuwe herberge ende huijsinge bij henluijden getimmerd'⁴. Zo zien we dat de kerk reeds in circa 1560 beschikte over een 'pastorie-huijsinghe', of deze ook werd gebruikt als herberg is vooralsnog onduidelijk.

Een andere dochter van Jannetje was Geertrui Quant. Zij huwde in 1652 met Mr. Cornelis van den Hooven, chirurgijn in Maarssen. Het zal dui-

delijk zijn dat deze Cornelis, in zijn functie als chirurgijn, een prominente rol speelde in Maarsen en Maarsseveen. Vele malen heeft hij sektie moeten verrichten bij slachtoffers als gevolg van verdrinking. De Vecht eiste zijn tol. Maar niet alleen de Vecht, want op 15 april 1669 vinden we bijvoorbeeld, 'Mr. Cornelis doet beschouwen het doode lichaem van Dirck van Eck gewesene schout van Maerssenbroeck aldaer in de Molen-vliet verdroncken ende bevonden sonder eenighe quetsueren dan alleen van t water geswollen'⁵. De twee dochters uit het eerste huwelijk van Stoffel, Grietje en Maria, waren reeds vóór het maken van het testament gehuwd en woonden elders.

Dé gedoodverfde opvolger van Stoffel Quant was natuurlijk zijn enige zoon uit het eerste huwelijk Jurriaen Stoffelsz Quant.

Jurriaen zal zich zeker van zijn verantwoordelijkheid bewust zijn geweest. Hij leerde het brouwersvak, maar het was niet aan hem besteed. Hij had kennis gekregen aan de niet onbemiddelde Gerbrecht Lamberts, weduwe van Herman Cornelisz Preijt, en dochter van de schout van Zuilen. Haar vader, Lambert Gijsbertsz (Stael), was eigenaar van de Zuilense steenoven. Herman Cornelisz Preijt was eigenaar van, een overigens weinig florierende, kruitmolen, gelegen aan de Vecht bij de Clop onder Achtthhoven. Jurriaen zag waarschijnlijk, tot ongenoegen van zijn vader, meer in het steentjes bakken dan in het bierbrouwen. In zakelijk opzicht ging het Jurriaen en Gerbrecht echter niet voor de wind. Verstrikt geraakt in financiële problemen overleed Jurriaen in november 1649. Zijn weduwe zou hem nog vele jaren overleven.

Het aantal kandidaten voor opvolging in de brouwerij beperkt zich nu tot drie. Janneke was nog minderjarig en kwam niet in aanmerking, blijven over Cornelis Woutersz en Elsje Quant. De positie van Cornelis is bekend en als Elsje op 22 mei 1655 huwt met de onbekende Jan Jansen Lap, brouwer, is het wel duidelijk dat Elsje samen met Jan, en mogelijk met Cornelis als compagnon, de brouwerij wil voortzetten.

Na het overlijden van Jannetje Jans, waarschijnlijk eind 1655, komt de familie Quant op 26 mei 1656 bijeen, niet alleen om bij te praten, maar vooral ook om de zaken te regelen⁶. Aanwezig zijn: Grietje en Maria, beide reeds weduwe, Hillichie en haar man Cornelis Woutersz, Elsje en haar man Jan Jansz Lap, Geertrui met haar man Cornelis van den Hooven en tenslotte oom Her-

[illegible]

bert Joriaensz Quant uit Amsterdam als 'mombair ende voocht' over de onmondige Janneke én de onmondige kinderen van, de in 1649 overleden, Jurriaen. Zij laten voor schout en schepenen van Maarsse o.a. vastleggen dat zij volmacht geven aan Augustijn van Eck, schout van Maarsseveen, tot het 'suijveren vande incomende schulden, staende ten schuldboecke van haer comparanten ouders'. Er worden enkele advocaten aangesteld om eventuele gerechtelijke stappen te ondernemen tegen wanbetalers.

Als Elsie in Maarssen trouwt met Jan Jansen Lap is ze 32 jaar. Ze was altijd een grote steun en toeverlaat voor haar moeder geweest. Misschien zijn de gebeurtenissen van de voorgaande jaren voor Elsie wat teveel geworden? Ze sukkelte met haar gezondheid. Reeds een paar maanden na hun huwelijk maken Elsie en Jan voor schout en

Peter van Vlooswijk wil de brouwerij wel verkopen. Jan heeft belangstelling en meer dan dat. Op 29 april 1658 worden de 'mobile gereeden' getaxeerd⁹. Het betreft o.a. 'het koorn, soo weijt, garst, mout, boeckweijt, haver, etc' maar ook ketels en koelvat. De rosmolen met toebehoren is getaxeerd op 500 gulden. Het totaal van de getaxeerde 'mobilen' bedraagt 6200 gulden. Daarmee komt de totale koopsom van de brouwerij met toebehoren op 13500 gulden, een voor die tijd zeker niet onaanzienlijk bedrag.

Niets lijkt de overdracht van de brouwerij in de weg te staan.

Echter, een tragedie treft Elsje. Hetzelfde jaar overlijdt onverwachts haar man. Elsje blijft achter met haar éénjarig zoontje Johannes. Na een periode van bezinning gebeurt het dan toch, de koop van de brouwerij gaat door.

Op 9 april 1659 koopt *'Elsjen Stoffels Quant weduwe van za: Jan Jansz Lap, in zijn leven brouwer alhier ende haeren erfgenamen, seeckere hofstede erve ende boomgaert, mette huijsinge, brouwerij melterije rosmolen ende vorder getimmer aert ende naegelvast daerop staende, ontrent dbrugge van outs genaamt Slijckenborch'*⁹. Hoewel in de akte gesproken wordt als *'vanouts genaamt Slijckenborch'*, komt de naam in de geraadpleegde bronnen van vóór 1659 niet voor. De betekenis van de naam Slijckenborch is niet exact aan te geven. Wel duidelijk is, dat het gaat om moerassig, modderig en aangeslibd land¹⁰. De naam Slijckenborch zullen we nog eenmaal tegenkomen in het jaar 1660 als Jacob van Clarenborch, Elsje's tweede echtgenoot, toestemming geeft aan zijn buurman tot het *'doen maecken van een schuijten huijsen'*¹¹. Die buurman was Abraham van de Voort, koopman in Amsterdam, en naamgever van zijn hofstede Vechtevoort.

Bij aankoop van de brouwerij heeft Elsje geen zak met geld bij zich, maar moet een lening aangaan, dat wordt dezelfde dag nog geregeld. Zij en Cornelis Woutersz van Luchtenburch, als oom en bloedvoogd over haar zoontje bekenen, *'wittelijck vercocht te hebben ende deuchdelijck schuldich te zijn aen ende ten behoeve vande Ed. heere Jacob Cromhout een iaerl. erfelijcke losrente van vijffhondert carolus gulden des iaers ter saecke van een capitale somme van tien duijsent carolus gulden tot 20 st. t stuck'*. In de akte is verder te lezen onder welke condities er afgelost kan worden. Als onderpand dient de brouwerij met huis, hofstede, enz.

Elsje steekt zich dus zwaar in de schulden. Haar beslissing is zeker weloverwogen geweest. Jacob Cromhout had er in ieder geval vertrouwen in. En terecht! In een periode van bijna dertig jaar wordt de hypotheek afgelost door Elsje en haar nakomelingen.

Op 16 november 1688 laat Cors Jansz de Jong, gehuwd met Aeltje van Clarenburg, enig kind van Elsje, bij de secretaris van Maarssen registreren dat de hypotheek is afgelost. De bewijsstukken worden overlegd¹².

Op 22 mei 1659, ruim een maand na de aankoop

van de brouwerij, hertrouwt Elsje met, de reeds eerder genoemde, Jacob Jansz van Clarenborch, brouwer, afkomstig uit Breukelen. Haar zoontje Jan, uit het huwelijk met Jan Jansen Lap is dan waarschijnlijk al overleden.

Henny van Elk

(Wordt vervolgd)

Noten:

1. R.A. Utrecht, Hof van Utrecht, inv.nr. 230-18.
2. G.A. Utrecht, Notarissen, inv.nr. U016 a 005.
3. R.A. Utrecht, Staten van Utrecht, inv.nr. 264-55, d.d. 11-1-1650, 1-2-1650, 15-2-1650.
4. R.A. Utrecht, Staten van Utrecht, inv.nr. 264-26, d.d. 12-4-1621, 18-4-1621, 2-5-1621.
5. R.A. Utrecht, Dorpsgerechten Maarssen, inv. nr. 1425, d.d. 15-4-1669.
6. R.A. Utrecht, Dorpsgerechten Maarssen, inv. nr. 1426, d.d. 16-5-1669.
7. ibidem. d.d. 9-8-1655.
8. ibidem. d.d. 29-4-1658.
9. ibidem. d.d. 9-4-1659.
10. J. Verdam. Middelnederlandsch handwoordenboek.
11. R.A. Utrecht, Dorpsgerechten Maarssen, inv.nr. 1427, d.d. 28-10-1660.
12. Zie noot 9, zijnschrift.

Het landgoed Ter Meer

deel 10

In de vorige aflevering vertelde ik over het postkantoor dat er nooit kwam. Ook nu ontdekte ik, op mijn zoektocht in het gemeentearchief, weer een pandje dat nooit aan de Julianaweg is verzezen.

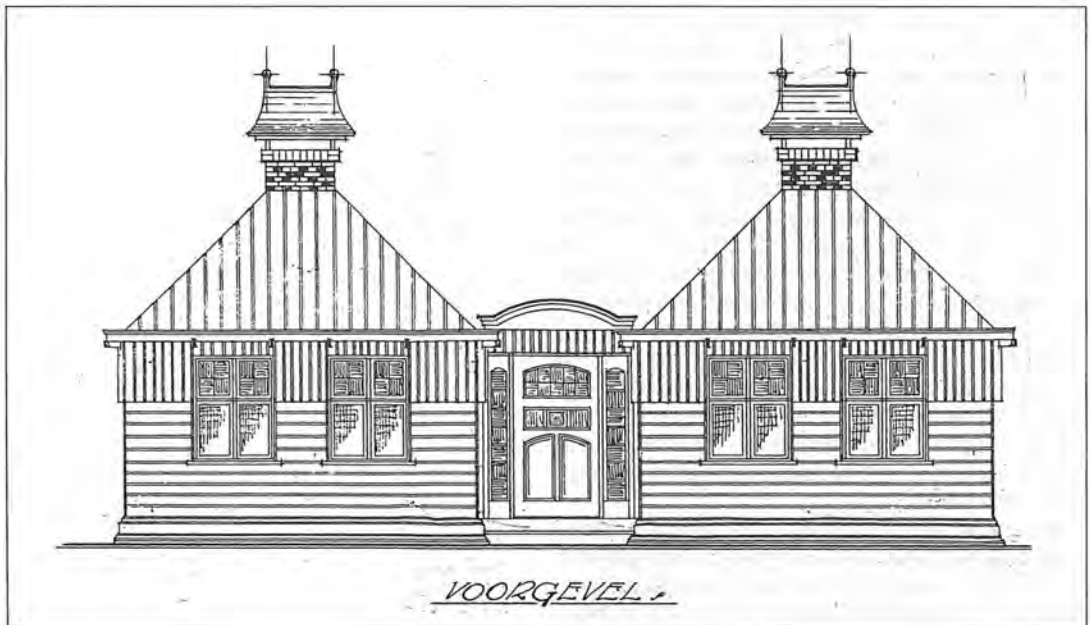
De eerste huizen aan de overkant van het postkantoor werden in 1911 gebouwd. Het waren de panden die nu genummerd zijn 18 tot en met 28. Op 4 mei 1911 vroeg de bouwer G. Mook aan de gemeente Maarssen vergunning tot de bouw van vier woningen, twee onder één kap. Op 5 januari 1912 werden zij reeds opgeleverd en zij waren ook snel verkocht. De panden hadden toen nog vrij uitzicht, over het braakliggende terrein, op de Vecht. Het waren grote huizen bestemd voor de goeude burgerij.

In het huis nummer 28, in 1911 nummer 1, ging de gepensioneerde legerkapitein W. v.d. Broek wonen. Hij bleek niet helemaal tevreden te zijn met zijn nieuwe woning, want hij gaf G. Mook in 1915 opdracht een fraaie serre achter aan zijn

huis te bouwen. Na zijn dood kwam de weduwe M.J. Ellings-Reevers er in 1920 wonen en de volgende bewoner was wederom een weduwe, mevrouw C. van Valkenburg. In 1935 betrok de bekende architect H. Wijmstra voor korte tijd het pand, voordat hij zich in zijn nieuw ontworpen, fraaie witte, dubbele pand aan de Kerkweg vestigde. (Heden is links nog de praktijk van dokter Termohlen).

Daarna woonde Dirk van Schaik er van 1936 tot 1950. Hij werd opgevolgd door de Adjudant der Marechaussee Sytse Smit.*

Van 1961 tot 1965 woonde Aart van der Meyden er. Eind 1965 werd de kosten Jan Verwoerd van de er naast gelegen Christelijk Gereformeerde kerk de laatste bewoner. Eind '72 werd de nieu-

Afb. 1. Voorgevel.

we Chr.Ger. kerk 'De Hoeksteen' aan de Diependaalsedijk geopend en de familie Verwoerd verhuisde naar de aangebouwde kosterswoning. Sindsdien is het pand een kantoor voor Maatschappelijke Dienstverlening Maarssen.

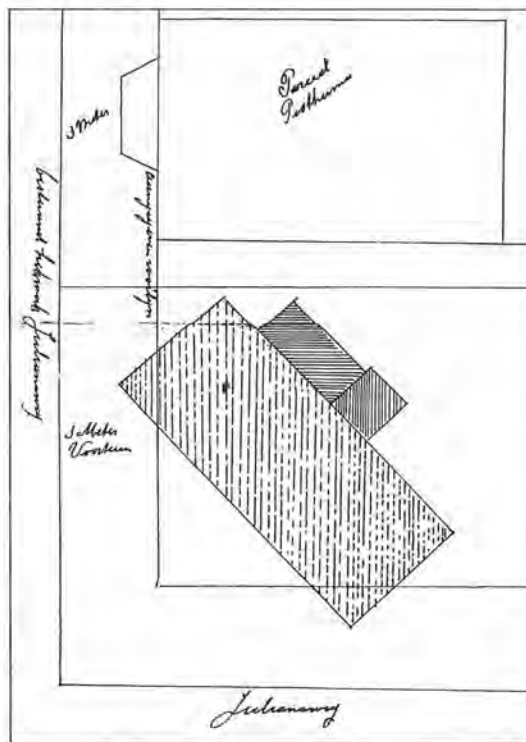
Huis nummer 3, nu nummer 26, vormde samen met nummer 1 één geheel en werd op dezelfde datum opgeleverd. De eerste bewoner was tot 1916 de boekhouder H.C. Keller. Na hem volgde de reiziger H.M. Wormer, de handelsagent D. Meerkotter en de ambtenaar A. Post. Ook de voor oude Maarssenaars bekende dokter A.A. 't Hoen heeft er, tot 10 februari 1930, gewoond. Daarna betrok hij zijn nieuwe praktijk plus woning aan de Zandweg. De volgende bewoners waren Dorothea Schaap, H.J. van Weerden en Cornelia van Valkenburg. Van 1949 tot 1950 woonde Jan de Jager er en daarna, ruim 40 jaar, Johannes Maas, de accountant.

Huis nummer 5, nu nummer 24, ook op 5 januari 1912 opgeleverd, werd direct betrokken door Pieter Wijland. Na een jaar kwam Kempe van der Veen, een gepensioneerd hoofdonderwijzer. Andere bekende Maarssenaars die er woonden waren o.a. Mees Oskamp, van de busonderneming op de Breedstraat. Willem Boot, de electricien. Het langst heeft Pieter van Kerkvoordt, de bekende meester van de openbare school aan de Breedstraat er gewoond, wel 30 jaar!

Huis nummer 7, nu nummer 22, werd eerst bewoond door de kunstschilder Gerard Bos. Hierna kwamen Jacobus Doeser, A. Sormani en Johan Pauls, een fabrikant van verfwaren. In 1938 kwam Ernst M.J. van Vredendaal. Na zijn dood op 27-06-1973 bleef zijn vrouw er wonen samen met hun dochter, die gehuwd is met de bekende begrafenisondernemer Hendrik van den Bosch. Bijna drienveertig jaar bewoond deze familie dit pand.

De vier huizen uit 1912, werden pas vijf jaar later aangevuld met een derde blok van twee woningen. Op 10 december 1915 vroeg G. Mook voor de bouw vergunning aan. Al vijf maanden later, op 30 mei 1916 werd nummer 9, nu nummer 20, betrokken door de familie Joh. Roth. In 1929 volgde de familie Malcorps, daarna Dufour en Schaap. Na de oorlog heeft de fysiotherapeut Hoekstra daar ruim vijftien jaar zijn praktijk gehad.

Nummer 11, nu nummer 18, werd na oplevering bewoond door Pieter Posthuma met zijn dochter Charlotte. Zij hebben daar vierenvijftig jaar gewoond! Na 1968 woont er de familie Van Eijk.

Afb.2. Situatieschets.

Naast nummer 18 bleef in de hoek van de Julianaweg nog een stuk grond braakliggen. Op 4 april 1918 was het weer G. Mook die het college van Maarssen vergunning vroeg *'tot oprichting van een houten gebouwtje volgens bijgevoegde tekening'*. Zie afbeelding 1 en 2.

De heer A. de Rijk uit Utrecht, eigenaar van dit stuk grond, wilde daar zelf gaan wonen. In een schrijven aan de gemeente meldde hij dat deze grond er voor hem toch maar renteloos lag en daarom koos hij voor dit tijdelijke plan. Na een week kreeg hij toestemming op voorwaarde *'dat t.o.v. de stookplaatsen goed te keuren wijze maatregelen worden getroffen'*.

Waarom dit fraaie 'paviljoen' er nooit is gekomen is in het archief van de gemeente niet terug te vinden. Maar in 1928 kwam op deze plaats een combinatie van een boven- en benedenwoning, nu 14 en 16, ontworpen door architect Gassenaar. De bouwkosten bedroegen f 19.000,-. Het pand werd in opdracht van diezelfde heer De Rijk gebouwd.

* Wat bracht deze Sytse Jan Smit, geboren in

Huizum-Leeuwarden in Maarssen? Ik correspondeerde hierover met zijn zoon Jan. Al vroeg moest Sytze de kost verdienen voor zijn moeder en zusje, na het overlijden van zijn vader. Hij begon zijn loopbaan als piccolo in een hotel en maakte daar kennis met het hotelvak. Om zijn talen te leren werkte hij in Duitsland, Frankrijk en Engeland. In 1913 kwam hij weer terug naar Nederland en huurde hij samen met zijn vrouw een hotel in Hindeloopen. Drie jaar later, in 1916, werd hij onder de wapenen geroepen en werd dienstplichtig soldaat. Dit beviel hem zeker wel, want na de Eerste Wereldoorlog werd hij, inmiddels sergeant-instructeur, geplaatst bij het korps Politietroepen in Oud- Millingen.

Vier jaar later treffen we hem in de Vechtstreek aan, de Koning Willem III - kazerne te Nieuwer-sluis werd zijn nieuwe werkterrein. Tot 1940, want toen werden de Militaire Politietroepen door de Duitsers opgeheven. Het gezin verhuisde per schip naar Maarssen. Maar niet voor lang. In 1941 werd Sytze geplaatst bij de Rijkspolitie in Amsterdam.

In 1950 kwam hij voor de tweede maal in Maarssen wonen en nu vestigde hij zich voor goed aan de Julianaweg 28.

Het huis werd dus voor de tweede keer door een gepensioneerd militair bewoond.

(slot volgt)

C.W.P. Bloemendaal

Tot onze grote vreugde hebben wij de heer J.H.H. Heuschen bereid gevonden de geschiedenis van de Maarssense Kininefabriek, die door de jaren heen zo'n grote rol heeft gespeeld in de Maarssense samenleving, voor ons op te schrijven ter publikatie in ons periodiek.

De heer Heuschen was van 1945-1985 in dienst van het kinine- concern. Hij begon als correspondent en kreeg al spoedig daarna het beheer over het directiesecretariaat.

In 1971 begon hij als hobby, samen met Mr. J. de Wit, allerlei zaken te verzamelen over de geschiedenis van de drie Nederlandse kininefabrieken. Daarbij ontving hij veel medewerking van de familie van de oorspronkelijke eigenaars en van gepensioneerden die voorwerpen afstonden of in bruikleen gaven.

Deze verzameling groeide uit tot een museumcollectie '300 jaar kinine-malaria'.

Tijdens verschillende congressen over 'Tropical Medicine and Malaria', die iedere vier jaar ergens in de wereld worden gehouden, werd de collectie tentoongesteld.

red.

Maarssen en de Nederlandsche Kininefabriek NKF

(1905-1967)

De geschiedenis van een chemisch/farmaceutisch bedrijf, dat omstreeks de eeuwwisseling een belangrijke rol speelde in de begin-fase van de industrialisatie in Maarssen.

Onverbrekelijk verbonden met de eerste fabriek van betekenis in onze gemeente zijn de namen van haar stichters, Ir. Hendrik van der Woude en Dr.Ir. Arent van Linge.

In een bijgebouwtje van de villa 'Op Buuren' legde Van der Woude in 1895 de basis voor het bedrijf. Van Linge maakte van een klein, puur agrarisch dorpje aan de Vecht met 3450 inwoners,

Tekening van P.J. Lutgers (1808-1874) van de hofstede Op Buuren, voordat er sprake was van de aanleg van het Merwedekanaal.

een industrieplaats die ver buiten Nederland bekendheid kreeg, niet alleen door de productie van een wereldwijd gevraagd geneesmiddel - **KININE** - doch mede door het vestigen, respectievelijk financieren van bedrijven uit andere industriële sectoren, en niet te vergeten de geldelijke steun aan de zich vestigende Maarssense middenstand.

In dit verband kunnen we noemen: (bedrijven die mede met behulp of bemoeienis van Van Linge in Maarssen zijn gevestigd:)

- De N.V. Plaatwerkerij & Verzinkerij v/h Bam-mens & Zn. oorspronkelijk gevestigd te Geertruidenberg. Men kocht het benodigde terrein met opstallen van Van Linge. Hij werd benoemd tot president-commissaris van dit andere, voor Maarssen, zo belangrijk geworden bedrijf.
- N.V. Trio (later Orvema)
- N.V. Tropic
- De Kopergieterij (v/h Thijssen en Reith)
- De schoenfabriek Marsua (v.h. Levie, later De Nijs)
- De Metaalwarenfabriek Beyer en Eggelaar
- De Transportwerktuigenfabriek Netrafa (later Langerak)
- Minderheidsbelangen, o.a. in Zwaardemaker
- Verscheidene agrarische bedrijven, alsmede een deel van de Bethune-polder.

Even terug in de tijd.

Hoe was de oorspronkelijke situatie in Maarssen en directe omgeving, wat was er meer dan alleen het agrarisch gebeuren, de turfwinning, de steen- en pannenbakkerijen, alsmede de activiteiten van een aantal kleine ambachtslieden?

In de tweede helft van de 19e eeuw vestigden zich enige kleine bedrijven in de kom van het dorp, doch de meeste daarvan waren bij de eeuwwisseling weer verdwenen. Een uitzonde-

Dr. Ir. A.R. van Linge (1870-1934).

Ir. H.v.d. Woude (1870-1924).

ring hierop vormden de electriciteitscentrale van Wolff (1898) en de sigarenfabriek 'Deli Langkat' (later 'De Vechtstreek').

Bij het begin van de 20ste eeuw onderging het dorp Maarssen een gedaanteverwisseling; de steen- en de pannembakkerijen maakten plaats voor moderne industrie. De aanleg van het Merwedekanaal en de centrale ligging van Maarssen - waar reeds veel vervoer over water plaatsvond via de Vecht - zijn hierop van grote invloed geweest.

Wie waren Hendrik van der Woude en Arent van Linge ?

Hendrik van der Woude, zoon van Cas van der Woude, bleker te Utrecht, geboren op 30 oktober 1870, slaagde in 1889 aan de Polytechnische School te Delft. Hij was gehuwd met mejufvrouw L. Oltmans; uit dit huwelijk werden twee dochters geboren. Vader Cas kocht in 1893 voor zijn zoon de buitenplaats 'Op Buuren' aan de Vecht. Deze villa had aanzienlijk aan waarde verloren, doordat een deel van haar landerijen ge-

offerd moesten worden voor het nieuw te graven Merwedekanaal (1892). Het land en de boerderij 'Op Buuren' aan de overzijde van de Vecht waren al eerder verkocht (1871) en wel aan de familie Van Wijk, die de oorspronkelijke naam 'Bijgeval' in ere herstelde en het bedrijf generaties lang bewoonde.

In 1894 werd in 'Op Buuren' een 'Laboratorium voor Pharmaceutische Artikelen' gevestigd. In januari 1895 wordt door Burgemeester en Wet-houders van Maarssen vergunning verleend tot het plaatsen van een machine van 6 pk en een ketel met verwarmd oppervlak van 6 m², evenwel onder de voorwaarde dat *'afkomende stoffen geen afvoer in de Vecht hebbe'*. In de periode van 1895 tot 1904 fabriceert men er aether, chlo-roform, collodium, zinksulfiet en schietkatoen.

Arent van Linge, geboren in 1870 te Veendam deed in 1894 zijn technologisch examen aan de Polytechnische School te Delft en promoveerde enige tijd later te Bazel. Hij huwde met Gesina Everts. Uit dit huwelijk werden een zoon en een

dochter geboren. Zoon Thom werd later directeur van de N.K.F. en raadslid van de gemeente voor de liberalen en voor dochter Jetske werd na haar huwelijk met Ir. F. Hupkens van der Elst, eveneens directeur van de N.K.F., de villa Vechtenstein gebouwd in 1933.

In 1894 werd Van Linge door een consortium (vereniging van bankiers en industriëlen) naar Java gezonden om op de onderneming Pandan Aroem een kininefabriek te stichten. Spoedig daarna werd hij benoemd tot technisch directeur van de Bandoengsche Kininefabriek (BKF). Het uitblijven van steun voor de modernisering van het extractie-procédé was voor Van Linge aanleiding om ontslag te nemen en in 1902 naar Holland terug te keren. Na een kort verblijf in Berlijn ontmoette Van Linge bij toeval Van der Woude, een studiegenoot met grote technische gaven en veel ondernemingsgeest.

Nog in datzelfde jaar deed Van Linge zijn intrede in 'Op Buuren'. Met geld van familie en vrienden, met name de heren H. van Houten en de Engelsman R. de Greeff, liet hij de kleine fabrieksinstallatie verbouwen voor de extractie van kinabast en de bereiding van kinine-zouten.

Op 15 juli 1904 werd de N.V. Nederlandsche Kininefabriek Van der Woude en Van Linge opgericht. Een jaar later werd besloten deze naam terug te brengen tot **N.V. Nederlandsche Kininefabriek**. Uit dit kleine en primitieve bedrijfje zou na herhaalde uitbreidingen één der meest moderne en best geoutilleerde kininefabrieken ter wereld voortkomen.

In de begintijd op 'Op Buuren' werd de boekhouding verzorgd door de heer Feykes, bijgestaan door de jongste bediende Nol de Groot. De controle werd uitgevoerd door P. van Voorst, accountant. Om precies 15.00 uur was het theetijd. Mevrouw Van der Woude kwam dan, vergezeld van een dienstmeisje, dat gekleed was in een zwart jurkje met een wit schortje, het kantoor binnen. De thee werd geserveerd en de dames vertrokken weer. Prompt hierna ging de deur van het kantoor op slot, de thee werd in de gootsteen gegoten en de pot gevuld met rode port, die onder een luik in de vloer was verborgen. Als er overwerk was verricht werd dat vergoed in de vorm van enige sigaren bij de thee.....

Koortswerende boom uit Peru, illustratie uit Natuur Historisch boek over Bomen en Struiken uit vreemde landen, deel 10, 1662, door Joh. Jonstonus, medicus.

Wat is kinine ?

Door het extraheren van de bast van kinabomen kon men kinine fabriceren, dat als geneesmiddel toepassing vond bij de bestrijding van de ziekte **MALARIA**.

KINA is de algemene aanduiding voor gedroogde stam-, tak- en wortelbast van bomen van het geslacht *Cinchona*, familie der Rubiaceën. Van de circa dertig in het wild groeiende soorten bleken uiteindelijk de *Cinchona Succirubra* en de *Cinchona Ledgeriana* de belangrijkste te zijn. Kinabomen kwamen onder andere voor in de Peruviaanse Andes - vandaar de oorspronkelijke naam *Cortex Peruvianus* - en de grensgebieden van Bolivia, Equador en Columbia. De kinabast ontleent zijn waarde aan de koortswerende eigenschappen. De naam kina of quina (mantel of bast), die men in 1651 voor het eerst in Europa gebruikte, stamt af van de Quichaotaaal, die werd gesproken door de Inka's. Pas in 1742 werd

door Linnaeus de naam *Cinchona* aan de kina-boom gegeven. Dat was namelijk de naam van de echtgenote van de Spaanse onderkoning van Peru, Gravin Ana de Cinchon¹, die in 1638 genezen was van zogenaamde wisselkoorts door een aftreksel van kinabast te drinken, gekregen van Juan Lopez de Cazarinas, Corregidor² van de provincie Loja in Peru, die het middel zelf met succes had gebruikt.

De kinabast werd in 1630 door de Spaanse veroveraars in Zuid-Amerika ontdekt en als geneesmiddel toegepast door priesters van de Jezuïetenorde, die in de Spaanse legers mede als heelmeesters optraden. Een tijd lang heeft men kinabastpoeder dan ook 'Jezuïetenpoeder' genoemd.

Het aantal slachtoffers van de zogenaamde wisselkoorts liep, over de gehele wereld, in de tientallen miljoenen en de daardoor veroorzaakte economische schade was zo groot, dat de regeringen van landen met koloniën alsmede de Verenigde Staten van Amerika zich voor dit geneesmiddel gingen interesseren. Talloze botanische expedities werden naar Zuid-Amerika ondernomen om de veelheid aan verschillende *Cinchona*'s te identificeren en daarvan zaad en plantjes mee te nemen. Aangezien hierop al spoedig een uitvoer-embargo werd ingesteld, moest men illegaal gaan werken.

Helaas overleefden de meeste plantjes de reis niet of sloegen niet aan op de plaatsen waar zij uitgezet werden. Evenmin had men in het begin succes met het gesmokkelde zaad. Men was derhalve gedwongen kinabast te kopen bij de Zuid-Amerikaanse regeringen, voor wie dit een belangrijke bron van inkomsten was geworden. De vraag naar kinabast kwam in een stroomversnelling. Het gevolg was de uitroeiing van de *Cinchona*'s, waardoor kinine nagenoeg niet meer verkrijgbaar was.

Toen men beseftte dat binnen niet al te lange tijd alle spontane bestanden zouden zijn afgestroopt en leeggehaald, ging men op diverse plaatsen in de tropen over tot experimenteel telen met gesmokkeld kinazaad en kinaplantjes. Aanvankelijk had men evenmin succes. Dat was veelal het gevolg van klimatologische omstandigheden. Dit gebeurde onder andere in Madagascar, Duits West-Afrika, San Thomé, Jamaica, Algerije en Frans Guyana.

Uiteindelijk kwam men tot de conclusie dat kina het best gedijt in de tropen op berghellingen bij een temperatuur van ca. 16 graden celsius, in

een vochtig klimaat op ongeveer 1500 meter hoogte. Een dergelijk klimaat trof men vooral aan in de Engelse (Ceylon, Brits-Indië) en Nederlandse koloniën (Java, Sumatra). Later bleek dat ook Belgisch Kongo en nog veel later Guatemala geschikte gebieden had voor de kinacultuur.

Kinacultuur in Nederlands-Indië.

Zowel de uit Zuid-Amerika geïmporteerde als de door eigen cultuur verkregen kinabasten bevatten een gehalte aan kinine van slechts 1 - 1½ %. Bovendien waren de transportkosten hoog (ca. 99% is onnodige ballast). Dat de kinaboom pas na zeven á acht jaar gerooid wordt, was natuurlijk mede van invloed op de uiteindelijke hoge fabricageprijs van de kinine. Het gevolg was dat op vele ondernemingen de toen onrendabele kinacultuur werd gestaakt.

Geconfronteerd met regelmatig optredende epidemieën met zeer hoge koorts, die schrikbarende aantallen slachtoffers onder de bevolking eisten, drong men er al sedert het midden van de 19e eeuw bij het Gouvernement op aan maatregelen te nemen om de aanplant van kina op Java, met illegaal verkregen zaad en plantjes uit Zuid-Amerika, te bevorderen.

Pas in 1852 ging men overstag en vanaf die tijd kreeg de kinacultuur de volledige steun van de Oost-Indische regering. Men ging zelfs zover dat men het fregat 'Prins Frederik der Nederlanden' voor een 'vriendschapsbezoek' naar Zuid-Amerika stuurde. De meegezonden Duitse botanicus Hasskarl, later beheerder van de Gouvernements Kina-onderneming, wist na het overwinnen van grote moeilijkheden, waarbij zijn leven dikwijls in gevaar was, vijfhonderd plantjes aan boord te krijgen. Bij aankomst, in Buitenzorg, bleken daarvan slechts vijfenzeventig (*Cinchona calisaya*) nog in leven te zijn. Hoewel deze plantjes later niet het verwachte resultaat opleverden is het toch een grote verdienste geweest van Hasskarl dat hij de eerste, voor verdere experimenten geschikte plantjes van Zuid-Amerika naar Azië heeft overgebracht.

1865 was het jaar van de belangrijke doorbraak. Dr. Van Gorkom had intussen de leiding van de kina-cultures op Java overgenomen en daar grote en succesvolle veranderingen ingevoerd. De Nederlandse regering kocht toen van de Engelsman Charles Ledger, een in Peru levende handelaar en avonturier, 450 gram Boliviaans kinazaad. Dit zaad was eerst door een broer van

Ledger in Londen aan de Engelse regering aangeboden, doch door het uitblijven van een beslissing verliep de optie. Dit zaad bleek van zeer goede kwaliteit te zijn. In plaats van de 1-1½% kinine die men uit de bast verkreeg, beschikte men na enige tijd over bomen die 6 - 8% en later 10% bevatten. Na veredeling door gehalte-selectie en door kruisingen vond men 12 - 15% kinine in de bast. De Cinchona-variëteit, die nu nog steeds wordt gekweekt, verkregen door eindeloze zaadselecties op de proeftuinen, werd definitief de naam Cinchona Ledgeriana gegeven. Een eerbetoon aan de man door wiens activiteiten vele miljoenen malarialijders in leven konden blijven, doch die uiteindelijk op zijn oude dag met een aalmoes van zo'n f 1200 pensioen per jaar werd afgescheept. Ledger werd in 1905 in Australië naamloos begraven.

Pas toen Prof. Gramiccia na lang speuren in 1986 zijn graf had gevonden, liet ACF Chemiefarma een grafsteen plaatsen met als opschrift: 'Here rests Charles Ledger; He gave quinine to the world'.³

In 1925 bezat Oost-Indië reeds het wereld-monopolie van de kinakweek.

De factoren die hiertoe hebben bijgedragen zijn o.a.

- De krachtige en voortdurende steun van de Nederlandse regering.
- Het plaatsen van wetenschappelijk gevormde ambtenaren aan het hoofd van de cultuur.
- Het bezit van een superieure Cinchona soort met een klimaat en een bodemgesteldheid, waarbij deze zich krachtig kan ontwikkelen (een natuurlijk monopolie).
- Lage produktiekosten.
- Uitmuntende inrichting van de Amsterdamse kinamarkt.
- Het bereiken van het humanitaire doel, dat bij invoering van de cultuur in Nederlands-Indië voorop heeft gestaan.

Het zou te ver voeren hier de talloze namen uit de eeuwenlange kinageschiedenis te noemen. Een uitzondering is evenwel te maken voor Dr. M. Kerbosch.

Na twee jaar assistent directeur van 's Lands Plantentuin te Buitenzorg te zijn geweest, was Kerbosch van 1913 tot 1938 directeur van de Gouvernements Kinaplantage 'Tjinjiroean' op West-Java circa 45 kilometer van Bandoeng, gelegen tegen de westhelling van de berg Malabar.

Brief van 11 januari 1895 van Charles Ledger (1818-1905).³

In het oude Oost-Indië werd Kerbosch 'de koning van Malabar' genoemd. In Malabar ontving hij vele groten der aarde, zoals Prins Leopold, de latere koning van België, de staatsman Clemenceau en de schilder Monet. De voor die tijd goede huisvesting van de arbeidersgezinnen werd regelmatig gecontroleerd op hygiëne. Het loon werd deels uitbetaald in natura (rijst) om verlies door gokken en wedden te voorkomen.

In 1931 werd in de 'Missouri Botanical Garden' te St. Louis in de Verenigde Staten, feestelijk herdacht dat 300 jaar daarvoor voor het eerst het gebruik van en de genezing door kina was vastgesteld. Het congres werd bijgewoond door kinologen uit de hele wereld. Als gastsprekers traden onder andere op Dr. Kerbosch en Dr. Van Ling. Zij werden door de speaker als volgt voorgesteld: 'Today Dr. Kerbosch is recognized as

the world's leading authority on the cultivation of cinchona trees, for from the trees under his personal supervision comes 97% of the world's supply of the Bark. Dr. van Linge is president of the Nederlandsche Kininefabriek at Maarssen who occupies the responsible position of director of the so-called Dutch Quinine Monopoly. Mrs. and Dr. Van Linge started in Java, living in a bamboohouse between tigers and snakes at 60 dollars a month. That experience resulted in the company at Maarssen.⁵ Vervolgens werd het orkest gevraagd het Nederlandse Volkslied te spelen, waarop tot verbazing van de Nederlanders 'Wien Neerlands Bloed' werd ingezet.

Malaria

Het woord malaria is afgeleid van het Franse begrip 'mal'air', dat bedompte lucht betekent.

Malaria is een parasitaire infectieziekte die wordt veroorzaakt door ééncellige organismen, plasmodiën genaamd. Bij de mens zijn vier vormen van malaria bekend, daarvan is de Malaria Tropica de meest gevreesde omdat deze vorm meestal de dood tot gevolg heeft.

Gedurende tweeëneenhalve eeuw werd Kina toegepast bij de behandeling van met tussenpozen optredende, heftige koorts.

Kinabast bevat verschillende alkaloiden; dat zijn sterk werkende, stikstofhoudende plantaardige verbindingen, die in kleine dosis als geneesmiddel worden verstrekt, bijvoorbeeld morfine, cocaïne, strychnine, etc.

Over een onderzoek van Kina-alkaloiden hield Pasteur in 1853 een beroemd geworden voordracht. De uitkomst van zijn studie gaf aan dat kinabast onder andere de alkaloiden kinine, cinchonine, kinidine en cinchonidine bevat, die alle werkzaam zijn tegen malaria. Kinidine en kinine hebben de grootste werking. Door steeds verbeterde analyse-methoden kon men tot een zuiverder produkt komen. De kinabast bevat een dermate laag percentage aan kinidine, dat het oorspronkelijk, economisch niet haalbaar was dit middel te gebruiken voor de malariabestrijding. Toen men er wel in slaagde een scheikundige omzetting van kinine in kinidine te bewerkstelligen was de toepassing van deze alkaloiden als middel tegen malaria sterk teruggelopen, als gevolg van het gebruik van synthetische anti-malaria preparaten. Kinidine bleek namelijk ook werkzaam te zijn bij hartritimestoornissen. Voor dit in Maarssen geproduceerde produkt werd onder andere in de Verenigde Staten een groot afzet-

gebied gevonden.

Pas in 1880 ontdekte Laveran, een Franse militaire arts in Marokko, de malaria-parasiet in de rode bloedlichaampjes van de mens. De eerste Nederlander die ze waarnam was Dr. Bonebakker (1891).

De Brits-Indische arts Ross verkondigde in 1897 zijn theorie over de vermenigvuldiging van de malaria parasieten in muggenmagen. Een onbesmette mug steekt een met malaria-parasieten besmet mens. Daardoor wordt die mug besmet en als die mug vervolgens een gezond mens steekt, wordt deze op zijn beurt besmet. De Italiaan Grassi ontdekte vervolgens dat alleen de vrouwelijke mug van de soort Anopheles de malaria overbracht. Deze Anopheles-muggen hebben hun broedplaatsen in stilstaand water, zoals moerassen en moerasachtige gebieden bij uitmondingen van rivieren, alsmede in niet stromende binnenwateren. Zij onderscheiden zich van de zogenaamde 'zingende muggen' doordat ze 'op hun kop staan'.

Malaria is zo oud als de mensheid zelf. In 323 v.C. stierf Alexander de Grote, een der belangrijkste figuren uit de wereldgeschiedenis, aan malaria, met als gevolg het uiteenvallen van een wereldrijk. In 202 v. C. was de beslissende nederlaag van de veldheer en staatsman Hannibal in Zuid-Italië te wijten aan malaria en ondervoeding van zijn legers. De Romeinse geleerden Varro en Columella brachten malaria in verband met stekende insecten. Het gebied in de nabijheid van de Pontijnse moerassen bij Rome was voor de drooglegging totaal ontvolkt. 'De mug vliegt voor de ploeg uit' zei men daar. Het Panama-kanal kon pas gegraven worden nadat ter plaatse de malaria was uitgeroeid.

Malaria is door de eeuwen heen volksziekte nummer één geweest. Kinine was tot de Tweede Wereldoorlog het geneesmiddel voor de bestrijding van malaria en vaak een levensreddend middel.

'Quinine, quinine is the cry; give us quinine or we die!'⁵

Reeds voor de Eerste Wereldoorlog vonden grootscheepse akties plaats om de muggen te verdelgen en/of kinine als voorbehoedmiddel te verstrekken aan de gehele bevolking van een bepaald gebied. Dit vond met name plaats in Ne-

derlands-Indië, waar door de regering kosteloos versuikerde kinine tabletten werden verstrekt, die dagelijks moesten worden ingenomen. In Europa waren Nederland, Italië en Griekenland berucht om de malaria. Ook in de Verenigde Staten waren een aantal grote gebieden waar veel malaria voorkwam, met als belangrijkste de grote Mississippi-delta.

Door de Japanse bezetting van Oost-Indië (begin 1942), ontstond er een kinaschaarste met als gevolg een versnelde ontwikkeling van synthetische anti-malariamiddelen. Hierdoor verloor de toepassing van kinine aanzienlijk terrein. Deze nieuwe middelen bleken op den duur niet overal meer te werken. Het in 1945 geïntroduceerde Chloroquine bijvoorbeeld, kan nu nog maar in enkele gebieden van Afrika en Azië worden gebruikt. De in 1955 gestarte, wereldwijde uitroeiingscampagne onder supervisie van de Wereld Gezondheidsorganisatie (WHO) leek aanvankelijk succes te hebben, doch eindigde vijftien jaar later met een grote teleurstelling. De mug bleek de mens steeds te vlug af te zijn.

Pesticiden (DDT) tegen de muskiet en synthetische middelen tegen de parasiet hadden in beide gevallen resistentie tot gevolg. Ook nieuwere synthetische middelen verloren na verloop van tijd veel van hun waarde als profylacticum. (preventief middel). Door de verschrikkelijke comeback van de malaria kwam er weer belangstelling voor kinine. Met name de vraag naar kinine-bihydrochloride voor de behandeling van de zo gevreesde Malaria-Tropica.

Ieder jaar krijgen meer dan 200 miljoen mensen malaria, waarvan twee à drie miljoen sterven, daaronder bevinden zich ca. 800.000 zeer jonge kinderen.

Malaria / Kinine in Nederland.

'Ziet ge muggen lang van poot, aarzel niet maar sla ze dood'.

Door dergelijke leuzen werd in en na de Tweede Wereldoorlog de bevolking door de overheid bewust gemaakt van het malaria gevaar. De ziekte kwam door de eeuwen heen voor in Nederland en wel de minder gevaarlijke Tertiana variant. Periodieke koortsgeschieden deden zich voor in Zeeland, Friesland en vooral in Noord-Holland. Ondanks de drooglegging van de Purmer, Schermer en Beemster in de 17e eeuw, bleven er genoeg broedplaatsen voor de muggen over. In sommige streken was meer dan 15% van de be-

volking besmet, daaronder waren veel kinderen. Tijdens de epidemie van 1918 ging men tot actie over via volksvoorlichting. De laatste en ergste uitbarsting vond plaats in 1946. Alleen in de Zaanstreek leden 15.000 mensen aan de 'andere-daagse koorts'.

Een rijmpje dat de kinderen 's avonds voor het naar bed gaan moesten opzeggen luidde als volgt :

*'koorts, koorts ik ben niet thuis,
ga maar naar een ander huis.'*

Tot die tijd werd alleen het bittere geneesmiddel kinine voorgeschreven. Nu ging ook de bestrijding van de mug met DDT van start, onder andere door bespuiting van huizen en stallen tijdens de winterrust van de muggen. Ook werden ramen en tochtdeuren van de woningen voorzien van fijn gaas. Inmiddels werd er veel meer gebruik gemaakt door de boeren van landbouwinsecticiden, die kwamen in de sloten terecht, waardoor de algengroei werd bevorderd en muggenlarven zich niet konden ontwikkelen. Verder werd het slootwater minder brak doordat het IJsselmeerwater zoeter werd. Zo is de milieuvervuiling toch nog ergens goed voor.

Het behaalde succes, na jarenlange behandeling, was dermate groot dat de Wereldgezondheidsorganisatie in 1970 Nederland 'malaria vrij' verklaarde.

Eerste Kina Conventie in 1907.

Rond de eeuwwisseling was de productie van kinine grotendeels in handen van Duitse fabrieken. Hieraan ging nu een einde komen. Van Linge had op Java Dr. Seely leren kennen, de mede-eigenaar van Paris Medicine Co. in de Verenigde Staten, wiens firma veel kinine aankocht. Van Linge reisde eerst zelf door Amerika met een kistje kininemonsters. Al spoedig kwam een goede relatie met dit Amerikaanse bedrijf tot stand. Op aandringen van Van Linge opende de bevriende Engelse Firma Greeff een filiaal in de Verenigde Staten. Zij hebben tientallen jaren met veel succes de producten van eerst de NKF en later van de 'Combinatie' (A.C.H.F., B.K.F., N.K.F.) verkocht.

De buitenlandse fabrikanten konden de door Van Linge gevolgde tactiek - die tot toenemende bedrijvigheid in Maarssen leidde - niet begrijpen. Op voorstel van de Duitsers werd besloten een bijeenkomst te houden. Zo kwam in 1907 de eerste Kina-Conventie tot stand, waaraan vier Duitse (waaronder toen nog de Amsterdamse Chini-

De fabriek 'Op Buuren' ± 1910, gezien vanaf de overkant van de Vecht. De villa 'Op Buuren' is hier nog duidelijk links in beeld.

nefabriek) vier Franse, twee Amerikaanse en het Maarssense bedrijf deelnamen. Tijdens de onderhandelingen wist Van Linge zoveel invloed uit te oefenen, dat zij voor de NKF tot een bijzonder gunstig resultaat leidden. Het gevolg hiervan was dat in Maarssen over werd gegaan tot uitbreiding van de fabricage faciliteiten. In 1911 werd de oude pannenfabriek 'Welgelegen' opgekocht, die aan de overkant lag van het verbindingskanaal tussen het Merwedekanaal en de Vecht. Op dat terrein werd de nieuwe fabriek 'Welgelegen' opgezet met een voor die tijd moderne krachtinstallatie.

In 1913 kwam de eerste Kina-overeenkomst, samenwerking tussen planters en fabrikanten, tot stand. Men richtte te Amsterdam het Kina Bureau op, waar de bast-analyses zouden plaatsvinden. Door het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog werd het werk van het bureau echter aanzienlijk beperkt. De geallieerden gingen namelijk de invoer van kinabast in Nederland en de uitvoer van kinine scherp controleren, opdat er

niets in handen van de Duitsers zou vallen. Na lang onderhandelen wist Van Linge van de Engelsen gedaan te krijgen dat zij akkoord gingen met de overdracht van de in Duitse handen zijnde aandelen A.Ch.F. aan hem en aan Dr. Sieger, directeur van de Amsterdamsche Chininefabriek (A.Ch.F.). In 1915 werd Van Linge benoemd tot commissaris van de A.Ch.F. Daarmee was de band van de A.Ch.F. met de Duitse fabrikanten definitief verbroken. Sedertdien werd deze kininefabriek als een Nederlands bedrijf beschouwd. Vanaf 1916 hebben deze Nederlandse kininefabrieken een nauwe relatie gehad. Plannen om de A.Ch.F. te liquideren werden door Van Linge verhinderd. Hij voorzag dat men elkaar nodig had.

In 1920 werd door de drie Nederlandse fabrieken (de Bandoengsche Kininefabriek had zich inmiddels aangesloten) ter bedrijfsvoering, voor gezamenlijke rekening, een maatschap aangegaan onder de naam 'Combinatie N.V. en Amsterdamsche, Bandoengsche en Nederlandsche Kininefabriek, kortweg genaamd DE COMBINATIE.

Deze kaart geeft de situatie weer omstreeks 1939.

(In bruikleen van C.W.P. Bloemendaal)

Opnieuw was er in Maarssen ruimte nodig voor uitbreiding. Deze ruimte werd gevonden aan de overzijde van de Vecht op een deel van het terrein van de voormalige steenfabriek 'de IJsvogel'. Daar werd in 1925 'Serdangveem'⁷⁷ gebouwd. Oorspronkelijk werden de grondstoffen uit dit entrepôt langs een grote omweg, via de Kaatsbaanbrug, op lorries naar de fabrieken vervoerd. Dit was voor Van Linge aanleiding ter plaatse een brug te laten bouwen. Deze naar hem genoemde brug schonk hij in 1926 aan de gemeente Maarssen, die daardoor een tweede oeververbinding van de Vecht kreeg. Personenvervoer geschiedde tot dan via een overzetbootje à raison van 1 cent per persoon.

De heer Van Linge bewees de gemeente wel vaker goede diensten.

Toen de gemeente in 1925 Huys ten Bosch had aangekocht met de bedoeling er het gemeentehuis in te vestigen, bleek de kas leeg. De noodzakelijke restauratie, interne verbouwing en inrichting zou vooreerst niet kunnen plaatsvinden. Desgevraagd verklaarde de heer Van Linge zich bereid het geld te fourneren tegen zeer gunstige condities.

De Dr. Van Lingebrug werd in 1974 vervangen

door de grotere en modernere Termeerbrug, die een verbinding vormt tussen de Parkweg en de Huis Ten Boschstraat. Dit werd belangrijk in verband met de uitbreiding van de nieuwbouw in Maarssen. In 1985 werden de laatste resten van de Dr. Van Lingebrug afgebroken.

De zaken gaan goed

De gang van zaken bij de kininefabriek ontwikkelde zich dermate gunstig dat men overging tot de aankoop van terreinen aan weerszijden van de Vecht, tussen Maarssen en Zuilen. Hiertoe behoorden onder andere de percelen met de korenmolen 'De Hoop' van de gebroeders De Ridder, die in 1939 werden aangekocht.

Toen, in 1947, de Amerikaanse ambassadeur in Nederland een bezoek bracht aan de NKF wilde hij, alvorens van de reeds klaarstaande koffie en sigaren te genieten, de molen van De Ridder met een bezoek vereren. Boven in de molen stootte Mr Baruch echter zodanig zijn hoofd, dat hij geen zin meer had in een bezoek aan het bedrijf zelf. Men heeft hem nooit meer teruggezien.

In de beginjaren werd bijna alle door de N.K.F. geproduceerde kinine naar Engeland en de Ver-

enigde Staten geëxporteerd. Spoedig volgde export naar Spanje, Griekenland, Italië, Rusland en China. Later, in Combinatie-verband, toen de productie van Amsterdam naar Maarssen was overgebracht in 1927, werd kinine in bulk (grootverpakking) vanuit ons dorp over de gehele wereld geëxporteerd, om door de kopers verwerkt te worden tot een geneesmiddel in tabletvorm. De Maarssen-etiketten, gedrukt door de firma Schuileman, aan de Langegracht, kon men ver over onze grenzen aantreffen.

Met de sleepboot 'Cinchona' en een vijftiental zolderschuiten werden de grondstoffen, zoals kinabast en chemicaliën, alsmede steenkolen uit Rotterdam, gehaald. Cacaobonen en -schilfers kwamen uit de Zaanstreek. Per trein werden uit Duitsland en België vloeibare chemiecaliën en oplosmiddelen in tanks aangevoerd. De kinine in bulk ging per schip of per vrachtauto naar Rotterdam. Een kleine hoeveelheid kinine werd naar de A.Ch.F. gezonden, daar tot tabletten verwerkt en vervolgens, via de eigen groothandel van Amsterdam, aan apothekers en apotheekhoudende artsen verkocht. Voor vrachten van en naar Amsterdam werden lokale beurtschippers ingeschakeld, zoals Reimus en Van Heezik. Het aantal werknemers van de N.K.F. groeide in de periode 1910-1940 van vierentwintig naar ruim vierhonderd personen.

Een van de markante figuren van de NKF was Piet Feddema.

Op zijn twaalfde jaar kwam hij als krullenjongen, in dienst bij Van der Woude, om uiteindelijk op te klimmen tot chef technische dienst. Toen hij na vijftien jaren dienstjaren afscheid nam, was hij geen dag ziek geweest en ook geen dag afwezig. Hij weigerde namelijk vakantie te nemen!

Feddema was als jongen al slim. Eens kreeg hij van Van der Woude een cent opslag per uur, vervolgens ging hij naar Van Linge, die hem ook op een cent opslag trakteerde. De boekhouder begreep er niets van, twee cent opslag in één keer.

Feddema: 'Als jongen van dertien jaar liep ik twee keer per week langs het kanaal naar de avondschoon in Utrecht. Als ik thuiskwam had mijn moeder een pan gebakken aardappelen klaar staan. Soms was ik zo 'moel', dat ik de

vork met aardappels langs mijn hoofd in de muur prikte.'

De directie.

De heer Van der Woude moest om gezondheidsredenen in 1919 ontslag nemen als directeur. Sinds zijn echtscheiding in 1909 werd zijn huishouden aan de Binnenweg 18, gedaan door de gezusters De Kruyf, die bij hem inwoonden. Deze levensgenieter en trouwe vriend van Van Linge overleed al in 1924. Zijn belang in de N.K.F. kwam in handen van zijn beide schoonzons Prof. G. Meyer en Ir. A.C. Oltmans.

Omstreeks de eeuwwisseling had Van der Woude de gewoonte om zo nu en dan, met een kanon, een lading grind richting Maarssen te schieten.

'Mijn vader vertelde mij', aldus Jan Servaas, voormalig chef Algemene Zaken ter secretarie, 'dat bij schade, aanvankelijk niemand het in zijn hoofd durfde te halen een claim in te dienen voor een kapotte ruit of dakpannen'.

Later greep de overheid in. Van der Woude mocht zijn kanon wel houden. Het schieten moest evenwel geschieden onder toezicht van een kolonel van de Utrechtse Genie. Het kanon werd op een dekschuit gemonteerd, die vervolgens naar 'open water' werd gevaren. De kolonel arriveerde in gala-tenuë, met oppas, per paard en wagen.

Volgens een verhaal mislukte een keer de afvaart. Men had de loopplank op 'scherp' gezet, die kanteelde en de kolonel ging, in vol ornaat, te water. Het water was echter zeer ondiep en dus modderig. Nadat hij eruit was gevist, bleek de kolonel zijn sabel te missen en tot ieders verbazing dook hij weer in de modder om triomfantelijk met zijn sabel boven te komen.

Toen de smederij van de nieuwe fabriek 'Welgelegen' in 1911 volop in bedrijf was, controleerde Van der Woude het personeel met een verrekijker vanuit een zolderdakraam van 'Op Buuren'. Als er gelanterfant werd, loste hij een schot hagel op het, deels glazen, dak van de smederij!

In 1929 trad Dr. Van Linge af als directeur. Hij bleef tot 1932 commissaris van de N.K.F. Hij

overleed in 1934. Zijn stoffelijk overschot werd gecremeerd op Westerveld, onder buitengewoon grote belangstelling uit binnen- en buitenland. Ook vele Maarssenaars waren daar aanwezig. Het toendertijd door iedere Maarssenaar gelezen huis aan huis blad 'De Magneet' schreef hierover het volgende:

'Maandagmiddag ontviel ons dorp de weldoener en toeverlaat voor zovelen onzer, raadgever en steun in wijden kring ver buiten onze dorpsgrenzen. Met de oprichting en uitbouw van zijn kininefabriek trad een tijdperk van grooten bloei in, tot zegen voor ons dorp. Diep zijn allen getroffen, die uit welken hoofde dan ook, het voorrecht hadden met den overledene in aanraking te komen.'

In de 'Indische Mercur' van 19 september 1934 lezen wij:

'Met de dood van Dr. A.R. van Linge verdwijnt een der leidende figuren, die sinds de aanvang dezer eeuw de kinacultuur en de kinine-industrie op hechte grondslag hebben gebracht. Een harde werker, een overtuigd strijder voor zijn mening, een sterke persoonlijkheid is met hem heengegaan aan wie de herinnering duurzaam zal blijven.'

Gelijktijdig met het aftreden van Van Linge, in 1929, werd diens pleegzoon Ir. J. Homan van der Heide tot directeur benoemd. Zoon Thom van Linge was van 1931-1937 mededirecteur. Commissarissen werden Prof. J. Böseken, Prof. Meyer en Ir. Oltmans. In 1937 wordt Th. van Linge opgevolgd door Ir. F. Hupkens Van der Elst, die gehuwd was met dochter Jetske van Linge. Zij woonden in het voor hen gebouwde 'Vechtenstein'. Na het overlijden van Ir. Hupkens werd diens plaats in de directie in 1939 ingenomen door Ir. H.L. Dinger. In 1948 verlegde Ir. Dinger zijn werkterrein naar de A.Ch.F. in Amsterdam.

Net als Dr. Van Linge was Ir. Homan een sociaal bewogen mens. Ook hij onderhield goede contacten met bestuur en bewoners van de gemeente Maarssen. Vanaf 1931 hadden de directieleden van de N.K.F. al een plaats in de gemeenteraad. Zij speelden een belangrijke rol in het sociaal maatschappelijk gebeuren van onze gemeente. Zij werden in de raad gekozen als vertegenwoordigers van de Liberale Staatspartij 'De Vrijheidsbond'. Vanaf 1929 bekleedde Ir. Homan deze positie. De gewone man in Maarssen

Ir. J. Homan van der Heide, die inmiddels de respectabele leeftijd van 102 jaar heeft bereikt.

wist niet beter dan dat hij de nieuwe eigenaar van de N.K.F. was, de opvolger van Van Linge. Intussen was Homan ook benoemd tot directeur van de N.V. Voor Beheer over Effectenbezit, welke de bezittingen van de familie Van Linge beheerde.

De Nederlandse Kininefabriek tijdens de Duitse bezetting.

De directie van het bedrijf werd in 1940 gevoerd door Ir. Homan en Ir. Dinger.

Het was tijdens de oorlog de gewoonte bij alle grote, voor de Duitsers belangrijke, bedrijven, een Verwalter aan te stellen. Dit was een deskundig controleur. Ook bij de N.K.F. werd iemand geïnstalleerd, een chemicus.

Toen dan ook Ir. Homan op zekere dag zijn kantoor binnenstapte zat er een Duitser op zijn stoel, die zich als Verwalter voorstelde. In de aangrenzende kamer kon men vervolgens meegenieten hoe Ir. Homan deze Duitser 'eruit sodemieteerde'. De man, totaal van streek door een dergelijke woede-uitbarsting, nam zonder protest genoegen

gen met een plaats elders in het bedrijf. Men heeft nooit meer last van hem gehad.

In april 1942 werd 'Vechtenstein' gevorderd, dat toen nog eigendom was van de familie Van Linge, ten behoeve van de Duitse Marinestaf. In de laatste maanden voor de bevrijding huisde er ook het opperbevel van het Duitse leger.

Een deel van het terrein van Vechtenstein, alsmede de zich daarop bevindende kassen, werd gebruikt voor onderzoek naar en het kweken van geneeskrachtige kruiden, zoals Artemisia- en Digitalissoorten, die eerst als potplanten werden uitgezet in een groot deel van de Bethune polder, die toen nog eigendom was van de familie Van Linge. Oorspronkelijk werd de kruidencultuur van de N.K.F. uitgeoefend te Oosterbeek. Vandaar werd het werkterrein in 1941 verplaatst naar de polder. Toen die echter in april '45 onder water werd gezet, gingen 200.000 potplanten verloren. Spoedig na de bevrijding werd de kruidencultuur verplaatst naar Rhenen en omgeving.

Intussen werd om tewerkstelling in Duitsland te voorkomen een deel van het personeel van de N.K.F. in de polder aan het werk gezet. Daartussen bevonden zich ook talloze onderduikers. Vanaf september 1944 werd wekelijks f 2000,- beschikbaar gesteld voor die onderduikers. Per persoon ontvingen zij f 24,- voor levensonderhoud en f 10,- zakgeld. In totaal werden vierentwintig gezinnen onderhouden. Uit de verkoop van tabak in Amsterdam konden onvoorziene kosten worden gedekt. Deze tabak werd verbouwd in de polder. De bladeren werden gedroogd op de zolder van boerderij 'Welgelegen', die het Joodse echtpaar Lindheimer met hun ouders huurde van Ir. Homan.

Toen deze familie zich in 1942 melden moest in kamp Westerbork, spoedde Ir. Homan zich naar ene Blaauwendraad, NSB-directeur van de 'Landstand' (boerenbond), om uit te leggen dat hij Lindheimer onmogelijk in de polder kon missen. Blaauwendraad wist toen gedaan te krijgen dat de Lindheimers spoedig naar huis konden terugkeren. Op advies van Ir. Homan, ('kies uw eigen gevangenis') zijn zij dadelijk daarop ondergedoken.

Aan de andere kant van de Nieuweweg-dijk in het petgatengebied bij de vijfde plas staat aan de 'Kalverstraat' het zomerhuisje 'De Pol', toen ook eigendom van de familie 'Van Linge. Dit

werd tijdelijk onderkomen van de knokploeg van de Binnenlandse Strijdkrachten. Achter in het riet van De Pol werd de N.K.F. sleepboot Cinchona, gecamoufleerd, verstopt.

Door gebrek aan kinabast moest de kinineproductie worden stopgezet. Grote hoeveelheden ongebruikte chemicaliën, hulpstoffen, oplosmiddelen en ook kolen, werden vervolgens verstopt, zodat zij niet in handen van de Duitsers zouden vallen.

Toen op het einde van de oorlog het Duitse militaire gemotoriseerde verkeer zich ging verplaatsen, als gevolg van de opmars van de geallieerden werd alle brandstof die daartoe geschikt was of geschikt was te maken, gevorderd als benzine. De grote hoeveelheden oplosmiddelen, die zich bevonden in de fabrieken van de N.K.F. waren daarvoor uitstekend geschikt. Nog net op tijd gaf Ir. Homan opdracht de middelen zo te vermengen dat zij onbruikbaar werden als motorbrandstof. Dit geschiedde en na vordering en gebruik van de brandstof kwamen de Duitsers met vastgelopen motoren stil te staan in Utrecht.

Vlak voor de bevrijding werd Ir. Homan met andere Maarssenaars op transport gesteld naar Kamp Vucht. Enige medewerkers van de N.K.F., Karel en Anton de Vries en Wim Snel werden opgepakt en naar Kamp Amersfoort gebracht, waar zij door toeval aan een executie ontkwamen. Snel wist uit Amersfoort te ontsnappen.

Een tiental dagen voor de bevrijding mochten zieken en gewonden (mishandelden), waaronder de gebroeders De Vries, door Het Rode Kruis, naar een ziekenhuis vervoerd worden.

Ir. Homan kwam ongedeerd uit Vught terug en kort na de bevrijding werd hij benoemd tot lid van een tribunaal voor de berechting van oorlogsmisdadigers.

Tot slot

De drie kininefabrieken waren van oorsprong typische extractie- bedrijven, die zich gedurende lange tijd uitsluitend bezighielden met de productie van kina-alkaloiden. Later ging men over tot de extractie van andere natuurlijke grondstoffen, zoals cacaobonen en -schroot (theobromine en cafeïne), Ma-huangbast (ephedrine), Artemisiaplant (santonine), Yohimbebast (yohimbine), Rauwolfiaplant (reserpine), Veratrumwortels (protoveratrine) en Digitalisplant (digoxine).

Het extraheren van plantenmateriaal is te be-

Een luchtfoto van de Nederlandse Kininefabriek in de jaren dertig. Aan de Vechtzijde oefent de Genie. Zij bouwen een pontonbrug.

schouwen als de eerste fase in de ontwikkeling van het bedrijf.

In 1919 werd in Amsterdam de groothandel van de A.Ch.F. opgericht met als doel de afzet van in eigen bedrijf gemaakte producten en preparaten te stimuleren, anderzijds om een zo groot mogelijke sortering, afkomstig van zowel Nederlandse als buitenlandse fabrieken, op de binnenlandse markt af te zetten.

Het confectioneerbedrijf voor de eindproducten (tabletten, pillen, capsules, injectie-vloeistoffen, enz.) werd in Amsterdam gevestigd. Alle verzendingen van bulkproducten (de pure werkzame stof van de geneesmiddelen in grootverpakking), geschieden vanuit Maarssen.

Als tweede fase kan de uitbouw in anorganische richting worden gezien. In 1925 begon men met de productie van Ascal (calcium-asperine) jodium en jodiumzouten, later gevolgd door waterstofperoxyde en calciumgluconaat in Amster-

dam.

Nog voor de Tweede Wereldoorlog startte men een ontwikkeling in organisch-synthetische richting, te zien als derde fase. Dit ging vergezeld van de opbouw van een research-apparaat in Amsterdam, dat haar activiteiten ontplooipte in de chemische, farmacologische en medisch-klinische zin. Vanaf 1948 nam de productie van sulfonamides (bestrijding van infectieziekten) een grote vlucht. In 1952 gevolgd door de fabricage van anti-coagulantia (bloedstolling vertragende middelen).

Een andere, zeer belangrijke activiteit was de omzetting van kinine in kinidine (tegen hartritme-stoornissen). Door het afgenomen gebruik van kinine tegen malaria werd overgegaan op de productie van het synthetisch middel Primaquine. Voorts bleek dihydrokinine (Inhibine) werkzaam te zijn tegen nachtelijke spierkrampen, met name bij oudere mensen. Sommigen uwer zullen zich ongetwijfeld nog de lichtreclame voor Aflukin, tegen verkoudheid en griep, herinneren, die

Foto: Aerophoto Schiphol. In 1971 werden alle activiteiten van de Combinatie in Maarssen samengebracht.

was aangebracht op de schoorsteen van het ketelhuis. De reisziektemiddelen Suprimal en Primatour mogen niet onvermeld blijven.

De start van de fabricage van Vanilline, in 1957, betekende een stap naar de voedings- en genotmiddelenindustrie, waaraan reeds kinine (tonics, kinawijn, Campari) en cafeïne (Cola) werden geleverd.

In samenwerking met de Belgische firma Janssen Pharmaceutica - inmiddels onder de geniale leiding van Dr. P. Janssen uitgegroeid tot geneesmiddelen- research en productiebedrijf met wereld reputatie - werden een aantal zeer interessante producten ontwikkeld, zoals Palfium en Cinniperine.

Door de politieke ontwikkelingen in Indonesië -

het productiebedrijf van de B.K.F. was genationaliseerd - was de Combinatie gedwongen elders om te zien naar mogelijkheden voor de kinateelt. Deze werd gevonden in Belgisch Kongo en Guatemala.

Zo had de samenwerking van de drie Nederlandse kininefabrieken geleid tot een moderne all-round geneesmiddelenindustrie met een vestiging in Maarssen. In 1967 gingen de drie, tot dan, zelfstandige vennootschappen fuseren, waarmee een einde kwam aan het multifamiliale karakter van de samenwerkende kininefabrieken en zo dus ook aan het bestaan van de door Van der Woude en Van Linge in 1905 opgerichte Nederlandsche Kininefabriek.

J.H.H. Heuschen

Noten:

1. Ana de Cinchon werd geboren op het kasteel Cinchon in de buurt van Madrid. In het plaatsje Cinchon is een limonadefabriek gevestigd, die de beeltenis van Ana op haar etiketten voert.
2. Een corregidor was een vertegenwoordiger van de Spaanse bezetter in Zuid Amerika, een soort gouverneur.
3. Sir, Ik verliet Zuid-Amerika (nadat ik daar 47 jaar gewoond had) in 1883 en sindsdien heb ik in Wales gewoond.
Ik was de man die bijzonder betrokken was bij de succesvolle cultivering van de Cinchona in koloniën die behoren aan Europese machten en die het zaad verkreeg, dat mijn broer in 1866 in Londen heeft verkocht aan de Nederlandse consul, en dat vervolgens werd beschreven door John Eliot Howard als 'Var Ledgeriana' in zijn Kinologie van de Oost-Indische plantages. Ik neem de vrijheid me tot u te wenden en u te vragen of u zo vriendelijk wil zijn gewag te maken van het succes dat is behaald met het hiervoor genoemde zaad: almede ook van de staat van uw waardevolle plantages. In 1848/49 had ik het genoegen kennis te maken met Dr. Weddell in Corioco in de verzengende hitte van Bolivia. Ik was goed bevriend met de heer Shucraft - vroeger consul van Nederland in La Paz, Bolivia. In 1858 was de heer Shucraft, gedurende een aantal jaren, secretaris van mijn partner in experimenten met Kinabast, de heer Bloudel. Hoogachtend, C. Ledger.
4. Hier rust Charles Ledger: hij gaf de wereld kinine.
5. Tegenwoordig wordt Dr. M. Kerbosch beschouwd als de belangrijkste autoriteit op het gebied van het

kweken van de kinaboorn in de wereld, want van de bomen die onder zijn persoonlijke supervisie staan is 97% van de wereldvoorraad van de bast afkomstig. Dr. Van Linge is president van de Nederlandse Kininefabriek te Maarssen en hij is lid van de directie van het zogenaamde Nederlandse Kinine Monopolie. De heer en mevrouw Van Linge zijn begonnen op Java, terwijl zij woonden in een bamboehut temidden van tijgers en slangen, voor een salaris van 60 dollar per maand. Die ervaring leidde tot het bedrijf in Maarssen.

6. Kinine, kinine is de kreet; geef ons kinine of we zullen sterven.
7. Serdangveem deed toen dienst als fictief entrepôt, een opslagplaats voor nog niet ingeklaarde goederen.

Literatuur en bronnen:

1. Mededelingen van de families Van Linge en Homan van der Heide.
2. Archieven van de Nederlandse Kininefabriek en van de 'Combinatie'.
3. Vermaas N.: Bestuur en Organisatie van de NKF.
4. Gesprekken met werknemers en gepensioneerden in de periode 1945-1950.
5. Homan van der Heide J.: Enige aantekeningen over de begingeshiedenis van de NKF.
6. Documenten : koopakten, eigendomsbewijzen, etc.
7. Krantenartikelen uit o.a. De Magneet, De VAR, etc.
8. De 'Indische Mercurius'(1934).
9. 75 jaar Amsterdamse Chininefabriek (1881-1956).
10. Der Raub des Chinabaumes'; Het leven van Dr. Hasskarl.
11. Groothof H. : Onze koloniale landbouw : De Kinacultuur (1925).
12. Gramiccia G. : Alpacas and Quinine ; The life of Charles Ledger (1818-1905).
13. Dekker D. : Toestanden en gebeurtenissen uit de geschiedenis van Maarssen (1986).
14. Smits V. : Maarssen 1940-1945 (1990).
15. Schoo H.J.M. : Malaria in Noord-Holland (1905).
16. Verhave J.P. : Malaria rondom de Zuiderzee.
17. Neeb H.M. : Malaria en de grote Cultures (Bandongse Kininefabriek, 1928).
18. Winckel Ch. : Cinchona in Indonesia ('Medicine Illustrated', 1951).
19. Kerbosch R. : De Heilige Familie, een film over het leven van Dr. M. Kerbosch, de 'Koning van de Malabar'.
20. Proceedings of the Celebration of the 300th Anni-

versary of the first recognised use of Cinchona :
St.Louis, Missouri, USA (1931).

21. Algera-Van der Schaaf M.A.W. : Dr. Johan Eliza de Vrij, apotheker en kinoloog, (1813-1989).
22. Van Wijk W. : De geschiedenis van de boerderij 'Bijgeval' (Op Buuren).
23. Feiten verzameld uit gesprekken met de heren A. de Groot, P. Feddema, Fr. de Freytag, A.C. de Vries en H. Hardeman, allen in dienst van de NKF. Verder verleenden informatie de heren C. de Vries en C.W.P. Bloemendaal.
24. Talloze medische publicaties over de bestrijding van malaria.

NASSAU TAPIJT
tapijt - gordijnen en zonwering

***Voor kwaliteit
en service***

Nassastraat 17
3601 BA MAARSSSEN
Telefoon: 0346 569584

**RADIO - T.V.
ELECTR. HUISHOUDELIJK**

+ VOORDEEL + VAKMANSCHAP
+ KWIEKE SERVICE

radio en t.v. speciaalzaak

elektron

Nassastraat 9-11,
3601 BA Maarssen
telefoon: 0346-562081

van Waay Woon-Art

woninginrichting

Nassastraat 18
3601 BG Maarssen

telefoon (0346) 56 18 97

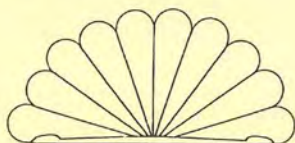
Alles tussen vloer en plafond

**Zet de tijd even stil
voor een bezoek
aan Café Ome Klaas.**

Aan de Vecht, in een historisch stukje Maarssen, ligt Café Ome Klaas. Een café met een traditie die terug gaat tot 1780. Daar kunnen de stamgasten van Ome Klaas u alles over vertellen. Onder het genot van een borrel of tijdens een partijtje biljart. Overdag en in de kleine uurtjes. In Café Ome Klaas kent gezelligheid geen tijd.

Misschien wilt u eens spelen op Nederlands oudste kegelbaan. Of heeft u iets te vieren met vrienden of familie? Ome Klaas maakt van uw partijtje een feestelijke avond. Met een Oud Hollandse maaltijd, barbecue of een koud buffet. Of wellicht heeft u zelf een smakelijke suggestie. Als u van te voren even belt, zorgen wij dat alles naar wens is.

Café Ome Klaas

Al gezellig sinds 1780.

Langegracht 43, Maarssen. Tel.: 0346-561409.